

replők folytonos identitáskeresése és az önmegértés kudarcos aktusa. Rajta kívül még a rendezőként végzett O. Horváth Sári többnyire polifonikus monológdramaturgiát alkalmazó szövegei kapnak esélyt leginkább a bemutatkozásra, ám ezen előadások is jórészt a kis játszóhellyel rendelkező független intézményekben találhatnak helyet.

Fontos lenne hát belátnunk, hogy a klasszikusok zökkenőmentes forgalmazására berendezkedett színházi intézményrendszer természetesen konzerválja önmagát, hiszen egy olyan homogén művészeti szférát hoz létre, amelyben a térnyerés kizárólag akkor lehetséges, ha az alkotó a megkérdőjelezhetetlen hagyományok továbbörökítőjeként lép fel. Ebből a perspektívából sajnos aligha meglepő, hogy a szakma egy egész rendezőgenerációt engedett el: Mundruczó Kornél, Bodó Viktor, Schilling Árpád, Dömötör András már évek óta külföldön hozzák létre jelentős produkcióikat, a két legfontosabb független színházi társulat, a Krétakör és a Szputnyik Hajózási Társaság pedig eltérő okokból bár, de ugyancsak arra kényszerült, hogy lezárja aktív alkotói tevékenységét. A jelenleg nagyobb visszhangot kapó független társulatok közül a k2 Színház nagy adag kreatív munícióval igyekszik egy sajátos színpadi nyelvet kialakítani, a frissen alakult Narratíva azonban programadó előadásával rögtön egy újabb klasszikust húzott elő, Brecht *Kurácsi mamáját*, amely kevés nővummal ellátva *Kurácsi és gyerekei* címen fut a repertoáron. Persze abban a ritka esetben, ha az adaptációk nemcsak írói, de rendezői leleménnyel is találkozhatnak, akkor részesei lehetünk a polgári színház agóniáját megtörő izgalmas színházi eseményeknek is: a Katona József Színházban bemutatott *Ledarálnakeltűntem*, a MU Színházban évek óta futó *karamazov*, a TÁP Színház Trafó-béli *Utas és holdvilágja* és a Dollár Papa Gyermekei munkássága remek példa erre, és az utóbbi néhány évben az Örkeny Színház is felfrissülni látszik. Ám, ahogyan már hangsúlyoztuk, ezek az elszórt törekvések önmagukban képtelenek arra, hogy átrajzolják az összsházi térképet: addig, amíg a színházcsinálók képtelenek elvégezni a kortárs drámák komoly számbavételének felelősségteljes munkáját, addig marad az illusztratívitas, az alacsony ingerküszöb és Shakespeare cáfolthatatlan előjoga.

Pataki Viktor

Intézményeken túl

„FIATAL” ÉRTEKEZŐ PRÓZA A 2010-ES ÉVEKBEN

A beszédpozíció megválasztása mindig kifejezetten nehéz dolog, azonban felettből kényes és vészterhes akkor, ha az irodalomtudományi gondolkodás elmúlt tíz esztendejéről kell számot adni. A szelekciós dilemmát egyrészt azok az implikációk [tudományos preferenciák, hanyagság, potenciális tájékozatlanság, valamint személyes szimpátiák, kételyek, esetleges indulat, vagy éppen érintetlenség, vagyis összességében minden, ami a benne-lét diszpozíciójához tartozik] okozzák, amelyek óhatatlanul és akár észrevétlenül is belopakodnak a szövegbe, vagyis kiiktathatatlan részét képezik egy ilyen irányú „összegzésnek”. Másrészt ez a beszéd már mindig is ki van téve a vizsgált tárgyhoz kapcsolódó reflexiós nehézségeknek, legyenek azok a hatás- és alakulástörténet hermeneutikai szempontjai [például a megértés utóla-

gossága), akár a „kiragadás” időbeliségének beláthatatlan következményei (elvéteni a hagyomány és folytonosság játékát), vagy éppen a tárgy természetének lehetséges megközelítésmódjait kényszerűen figyelmen kívül hagyó „redukció” problémái [csak főbb irány- és erővonalak, önkényesen tételezett csomópontok stb.]. Ráadásul az sem könnyíti meg egy, az évtized szignifikáns irodalomtudományos és kritikai tendenciáit felvázolni igyekvő beszéd pozíciójának megalapozását, hogy a vizsgált időszakot megelőző két évtizedről már készült egy-egy tematikus áttekintés.¹ Noha az kétségtelenül igaz, hogy az efféle szemlézés és összefoglalás hagyománya képes lehet enyhíteni a kockázatos kijelentések és kétes prognózisok terepének bejárására vállalkozó értekező terheit, ugyanis egyszerre hitelesítheti az apológia gyakorlatát és szolgált példákat [a pozitív és negatív fajtából egyaránt] a felvetések sikerültségének mérésére, azok visszaigazolódására és a választott szempontok alkalmazhatóságára.

Az alcímben jelzett viszonyok a generációs szűkítés problémáit, valamint az értekező próza és kritika közös szempontok alapján, összevont perspektívából történő áttekintésének korlátait is egyértelműen magukban hordozzák, vagyis aligha lehet – legalábbis megnyugtató módon – az irodalomtudomány és kritikai gondolkodás történetének adott időbeli keresztmetszetét izolált formában tárgyalni és láthatóvá tenni. Azért, hogy az évtized áttekintésének „tradíciója” fennmaradjon, az életkor szigorú, rendre kizárásokat, sőt adott esetben sértéseket („Ha negyven éves...”) eredményező választóvonal² csak mérsékelt orientáló funkcióval bírjon, valamint a hazai tudományos munka sokszínűsége, eredményei, hiányai és ígéretei is valamelyest felszínre jöhessenek, azokat az egymástól sok esetben radikálisan eltérő, sokszor, bizonyos kérdések és problémák vonatkozásában azonban termékenyen összekapcsolódó értelmezői irányokat és olvasási módokat kell előtérbe helyezni, amelyek meghatározzák a honi tudományos diskurzus alakulásának irányait, persze, s ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni, csak a jelen horizontjából.

Prolóógus

Amikor egy évtizeddel ezelőtt Scheibner Tamás a kétezres évek értekező prózájáról szóló tanulmányában – némileg Bednanics Gábor áttekintésével polemizálva – a klasszikus értelemben vett „iskolák” működésének hanyatlását és csoportképző erejének csökkenését diagnosztizálta,³ akkor voltaképpen jó érzékkel hívta fel a figyelmet egy szembetűnő jelenségre: a magyar tudományosság szerkezetének átalakulására. Még ha elfogadhatónak tűnik is a Scheibner által jelölt, az „átjárhatóságban”, valamint a közös módszertani előfeltevések által összekapcsolt kutatásokban megalapozott változás, vagyis a kisebb, egymás mellett létező értelmezői közösségek egymással több ponton is érintkező munkája, akkor is problematikus marad az intézményi kana-

1 Vö. Bednanics Gábor, *Kihez s ki szól? A kilencvenes évek értekező prózájáról*, Alföld, 2000/12., 75–84.; Scheibner Tamás, *„Fiatal” értekező próza a kétezres években*, Alföld, 2009/12., 103–115.

2 Általában az életkor felső határát a 2010-es években szerzett PhD-fokozat, a publikáció kvantitatív szempontja [már kibontakozni látszó kutatás] és esetleges hatása, valamint a nagyobb tendenciákhoz való kapcsolódás jellege jelölte ki.

3 Scheibner írása természetesen szintén fenntartja a kiemelkedő kutatók vonzásában működő szellemi műhelyek domináns szerepét, és az 1990-es évekbeli kiemelkedések relációjához képest érzékelteti a módosulást. Scheibner, *i. m.*, 104.

lizáció kérdése. Az ugyanis, hogy a legfiatalabb, akár a doktori vagy MA képzésben résztvevő generáció számára egyáltalán kézenfekvő lehet a nyugati elméletek és tudományos minták hozzáférhetősége és kutathatósága, nagy mértékben függ az intézményi keretek között történő kutatási lehetőségektől. Egyfelől tehát kétségtelen, hogy a 2010-es években tulajdonképpen „természetessé” vált az aktuális nemzetközi trendek szisztematikus (sok esetben problémamentesnek tűnő, ezért sokszor kissé reflektálatlan) átsajátítása, amely a hazai irodalomtudomány kultúratudománnyá alakulásában, új tanszékek létesülésével, szakok átnevezésével és szakirányok létrehozásával már a kétezres években megmutatkozott. Másfelől azonban a kutatási keretfeltételek átalakulása legalább annyira hatott az időben visszafelé is, hiszen a nemzetközi elméleti és módszertani műveletek „akadálytalan” áramlása a különböző kutatókat (nemzedéki, diszciplináris, institutionális stb. tekintetben) is saját eredményeik, feladataik és kutatási irányaik újragondolására készítette. Ebből a szempontból kifejezetten tanulságos volna egy olyan összevetés, amely a hazai értekező próza adott alkotókhöz köthető, akár évtizednyi eltéréssel kiadott munkáik közötti elmozdulás mértékét vizsgálná, ugyanis bizonyára felmérhető a szakadék az egyes életművekben hirtelen bekövetkező törést felmutató esetek és a „megtartott” kutatási irányokat innovatív megoldásokkal bővítő esetek között. Ez pedig azért sem mellékes kérdés, mert egyrészt a hatást egyáltalán kifejezni képes, alakuló életművek is innen nyerik impulzusaikat. [Aligha lehetne önmagában álló, intézményi feltételektől függetlenül szerveződő „fiatal” értekező prózáról beszélni – kutatóhelyek, csoportok, folyóiratok nélkül.]⁴ Másrészt pedig azért, mert valóban örömteli, amit Scheibner észlel, hogy többek között az idegen nyelvű publikációk és a külföldi tanulmányok produktív szakmai dialógushelyzetet teremtettek a hazai és nyugati diskurzusok között, és ez képes felszámolni egy „aránytalanul egyoldalú műveltséget”,⁵ azonban kérdéses, hogy ez nem vezet-e át egyenesen egy, a diverzifikált és integrált felsőoktatás működési elégtelenségei által kijelölt térben a túlzott szétdarabolódás útjára.⁶

Innen nézve érdekes, hogy éppen a vizsgált évtized elején, amikor Hans Ulrich Gumbrecht mesterkurzust tartott az ELTE Bölcsészettudományi Karán, többek között a *Mire valók és mit érnek ma a humántudományok?* kérdését középpontba helyezve, akkor az elméletképzés háttérbe szorulását jelentette be.⁷ Az irodalomtudomány helyzetére nézve elsősorban nem is az elérhető és felhasználható elméleti irányok zavarbaejtő bősége vagy az elméletválasztás korszerűségének apóriái játszanak most kiemelt szerepet, hanem sokkal inkább az értekező próza újabb tendenciáinak beágyazhatóságával vagy talajtalanságával együtt felmerülő klasszikus problémák

4 Egyrészt az intézményi rendszer (felsőoktatás és kutatás) felvevőképességének korlátaira, másrészt a folyóiratok szerzőgárdájának lassú cserélődésére és hivatkozási praxisaik zárványszerű állapotára lehet gondolni. Mindez ugyanis legalább annyira hozzátartozik ahhoz, ki marad a „pályán” és kit/mit hányan olvasnak, mert lényegileg határozza meg a hatás kérdését.

5 Scheibner, *i. m.*, 105.

6 Egyre inkább úgy tűnik, hogy minden, a hazai értekező próza egy évtized alatt végbemenő változásaira irányuló kérdésfeltevésnek számolnia kell az irodalom belpolitikájára is hatást/nyomást gyakorló „külpolitikájával”. Olyannyira, hogy akár a „külpolitika” változásának alapján is leírható volna az elmozdulások és átalakulások terepe. Ehhez vö. Paul de Man, *Szemiotológia és retorika*, ford. Fogarasi György = Uő., *Az olvasás allegóriái*, Magvető, Budapest, 2006², 14.

7 Hans Ulrich Gumbrecht, *Szemlemtudományok – mi végre? Budapesti előadások*, ford. Nemeskéri Luca – Lénárt Tamás – Vincze Ferenc – Vásári Melinda, Kijarat, Budapest, 2013, 41–43.

megjelenése. Immár nemcsak az irodalomtudomány önértelmezése és önlegitimációja számára, hanem az interdiszciplináris kutatás működőképességével szimbiózisban élő kultúratudományok alkalmazhatóságára és aktuális praxisaira nézve is. Ekkor kérdésként merülhet fel, hogy a fiatal generáció mindezzel számot vet-e, számot kell-e egyáltalán vetnie a legújabb digitális, kulturális, tudományos, ideológiai környezetben. Egy biztos: a Walter Haug által jóval korábban említett,⁸ az irodalom- és kultúratudományokat egyaránt jellemző belső dilemmák még akkor is beszélődések, ha a „fiatalok” számára az értekező próza beszédmódjainak áthangszereléséhez azok tisztázása nem kulcsfontosságú feladat, ha az „iskolák” már nem a klasszikus értelemben működnek vagy akkor, ha az intézményesség kérdése látszólag nem jelent problémát. A tudományosság szerkezetének átrendeződéséhez [főként hosszú távon] ugyanis a fentebb említett kihívások is lényegileg tartoznak hozzá.

Szerző | szöveg | kontextus | filológia

Az első (önkényesen választott) szempontot, amely egyben az említett klasszikus problémák kérdését is magával hozza, a szerzőség, a szöveg és a kontextus körüli hangsúlyeltolódások alkotják. Az irodalomtudomány kétezres években érzékelhető kritika- és tudománytörténeti fordulatából,⁹ a kultusz kutatásból és a kontextualista szemléletből következő hazai fejlemények – feltehetőleg – alapvetően kijelölték a szerzőség funkciójára és státuszára összpontosító kutatások irányait.¹⁰ Ezek a 2010-es években is számos vizsgálódási terület aktivitását határozták meg, miközben egyáltalán nem csökkentették azokat az aggályokat és problémákat, amelyek a *second self* kérdésétől az önéletírás teoretikus megközelítésein át egészen az empirikus/biográfiai szerző „visszaszivárgásának” lehetőségeihez vezetnek. Mindezzel nyilvánvalóan az is összefüggésbe hozható, hogy a 2010-es évek közepén a közösségi média felületei és a kiadók marketingstratégiái a „szerző” márkájának/brandjének új típusú felépítésébe kezdtek, piaci értékének és láthatóságának növelését célozták meg. Utóbbi jelenség a különböző díjak disztribúciós logikája, a szerző saját, mindennapi életének bemutatása, az egymástól radikálisan eltérő társadalmi szerepvállalások formái és az írói életrajzok népszerűsége miatt bizonyára – még ha látens módon is – hozzájárult ahhoz az érdeklődéshez, amely egyrészt a kritikai beszédmódok alakulását, másrészt a szerzőség társadalmi-társadalomtörténeti viszonyait övezi. Innen nézve nem véletlen, hogy a társadalmi, [szerzői] jogi és filológiai problémák az írás és olvasás gyakorlatainak, a szövegek státuszának, az információ közvetíthetőségének és a technomediális környezet folyamatos átalakulásának kérdéseivel együtt merültek fel.

A szerzőség társadalomtörténeti megközelítése a 2010-es években a biográfia újragondolásával és az irodalomszociológiai vizsgálatok részleges beemelésével

8 Walter Haug, *Irodalomtudomány mint kultúratudomány?*, ford. Kricsfalusi Beatrix = *Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. Bónus Tibor – Kelemen Pál – Molnár Gábor Tamás, Ráció, Budapest, 2005, 167–171.

9 A szerzőség kérdésének újragondolása ráadásul az angolszász irodalomtudomány felől is megerősítést nyerhetett. Egy kiragadott példa: *Authority Matters. Rethinking the Theory and Practice of Authorship*, szerk. Rolf Lundén – Stephen Donovan – Danuta Fjellestad, Rodopi, Amsterdam – New York, 2008.

10 A Helikon 2010/4., *A szerző poétikája* című lapszáma már jelzi a kérdéseket, de még nem bizonyul szisztematikus interpretációnak.

együtt elsősorban a *mikrotörténet* felé fordult. A kisebb struktúrákra koncentráció elbeszélésmód immár úgy kívánja árnyalni a hagyományos historiográfiából, irodalomtörténet-írásból vagy akár a pozitívista adatgyűjtés örökségéből származó problémákat, hogy a szerző személyiségét az életutat körülölelő társadalmi közeg viszonyában értelmezi. A társadalmi és kulturális cserefolyamatok, a forráskritika újabb kérdései, a társadalmi szerepkörök és hagyományok funkcióváltásai úgy kerülnek egy társadalomtörténeti ihletettségű vizsgálat középpontjába, hogy a nagyobb struktúrák leírásának elvetése közben azért megőrzik a szerző reprezentatív és kanonikus funkcióját, ugyanis a szerző „kultikus” népszerűségének és társadalmi szerepvállalásának kérdéseire is kiemelt figyelmet fordítanak. Bár Bernard Lepetit már az 1990-es évek elején a mikrotörténelem divatjáról¹¹ beszélt, kétségtelen, hogy a hazai tudományosságban, publikációk és kötetek formájában a 2010-es években jelentkezett. Vaderna Gábor az irodalom és a költészet társadalmi használatát és szerepét felmutató kötetei,¹² Gyimesi Emese Szendrey Júlia társadalomtörténeti jelentőségéről szóló munkái,¹³ valamint Keszeg Anna korábbi kutatásai¹⁴ kifejezetten ide tartoznak.¹⁵ Mindez nem jelenti azt, hogy „csak” a szerzőség társadalmi keretfeltételek között történő vizsgálata volna szembeötlő, hiszen a szerzőség és szövegek faggatása esetében már csak gyakorlati okoknál fogva sem lehet eltekinteni a kritikai kiadásoktól és különböző munkacsoportok tevékenységétől, a filológia és textológia terepnumát ért legújabb kihívásoktól.¹⁶ Az ÁITK [Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport] a *Filológia mint kultúrtechnika* projektjének [később az irodalmi nyilvánosság antikvitásban betöltött szerepére rákérdező kutatással kiegészülve] eredményei egy négykötetes, szisztematikus vállalkozásban összegződtek. Annak ellenére, hogy a vizsgált időszakhoz a négy kötetből valójában csak kettő, a *Metafilológia* sorozat két, szöveggyűjteményeket alkotó része¹⁷ tartozik, láthatóvá válnak azok a dilemmák és elmozdulási lehetőségek, amelyek – a kötetek nemzetközi szaktudományi belátásokat közvetítő szerepének

-
- 11 Bernard Lepetit, *Építész, földrajz, történelem. A lépték használatai*, ford. Czoch Gábor, Aetas, 1995/4., 142.
- 12 Vaderna Gábor, *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Ráció, Budapest, 2013.; Vaderna, *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Universitas, Budapest, 2017.
- 13 Főként a szerző 2019-es Szendrey Júlia pályafutásának társadalomtörténeti kontextusai című disszertációja.
- 14 Keszeg Anna, Gyöngyössi János. *Szövegek és kontextusok*, Ráció, Budapest, 2011. Noha Keszeg Anna további kutatásai valamelyest eltávolodnak az irodalmi szövegek és társadalmi gyakorlatok efféle vizsgálatától, a későbbiekben a különböző kulturális rendszerek elemzésében is megtartja a mikrotörténeti elemzés szempontjait.
- 15 Szilágyi Márton oktatói és kutatói tevékenysége következtében ez egyáltalán nem tekinthető meglepőnek. Vö. Szilágyi Márton, *A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Ráció, Budapest, 2014.
- 16 A szerzőség kérdése még az olyan fiatal kutatókat is meghihette, akik alapvetően nem foglalkoztak ezzel a jelenségkomplexummal, vagyis kutatási tevékenységükhöz csak additív módon kapcsolódik a téma, noha a szociokulturális, „gazdasági” és társadalomtörténeti kontextusokat egyre inkább bekapcsolták olvasataikba. Kiváló példa erre Balogh Gergő a modernség diszkurzusába beépülő szerzőmodellekről szóló tanulmánya. Balogh Gergő, *A modern magyar szerző előállítás = Iustitia meghallgat. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*, szerk. Bodnár Kriszta – Fekete Balázs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2018, 165–185.
- 17 *Metafilológia 1. Szöveg – variáns – kommentár*, szerk. Déri Balázs – Kelemen Pál – Krupp József – Tamás Ábel, Ráció, Budapest, 2011.; *Metafilológia 2. Szerző – könyv – jelenetek*, szerk. Kelemen Pál – Kulcsár Szabó Ernő – Tamás Ábel – Vaderna Gábor, Ráció, Budapest, 2014.

jelzése mellett – meghatározzák az „új” filológia kutatási irányait. A filológia itt olyan kulturális gyakorlatként kerül elő, amely az írásos kommunikációhoz tartozó, anyagi kultúrát alakító technikai-mediális feltételrendszer létrehozásában, fenntartásában és működtetésében mutatkozik meg. A hazai filológia megújulásában nemcsak Tamás Ábel, Krupp József vagy Kozák Dániel munkássága jöhet felszínre,¹⁸ hanem az írás- és olvasásjelenetek fogalmiságának segítségével, az „író kéz”, az „eredetjelenet” vagy „kiadó funkció” által a szerzőség kérdését is relativizálhatja. Innen nézve kifejezetten érdekes a szerzőség „intézményének” vizsgálatára vállalkozó kutatások – imént említett – két formája, azok időben egymással párhuzamosan kibontakozó irányainak alkalmazhatósága. Ezek a kutatási irányok, a korábbi, kétezres években megfigyelhető tendenciákkal párbeszédbe lépve, azokat kiegészítve vagy éppen átalakítva ráadásul nemcsak műhelyek és kutatócsoportok közti vagy regionális, egyetemközi kapcsolatokban mutatkoztak meg, hanem a különböző korszakok és szövegkorpuszok vizsgálatában is. Ebből a szempontból egyrészt a *digitális filológia* részleges térnyerése, másrészt pedig a Lendület-programok („ki tudja, hol áll meg”) létrejöttének köszönhető tér és felület bizonyul kiváló példának.

Mindez a régi magyar irodalom területén rendkívül koncentráltan fejtette ki hatását, ugyanis a kultúrakutatás sok esetben nemzetközi trendek által is inspirálódó szempontrendszerének beépítésével, úgy tűnik, országos, hálózatalapú tudományos munka alakult ki Debrecentől Szegeden és Budapesten keresztül egészen Pécsig s vissza [többek között Gesztelyi Hermina, Szilágyi Emőke Rita, Görög Dániel, Pályf Eszter, Dóbék Ágnes, Fajt Anita, Mészáros Gábor, Móré Tünde munkáival]. Az FKK (Fiatal Kutatók Konferenciája), majd 2013-tól a FiKon létrejötté is azt jelzi, hogy ez a kutatás tulajdonképpen az intézményesülés útjára lépett, ahogyan a Reciti, a ReTextum sorozat, a Doromb [közkeletű tanulmányok sorozata], az MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában kutatócsoport [például Fölköli Gábor, Lovas Borbála]¹⁹ is megfelelő kereteket és munkakörnyezetet biztosított a szakmai munkához és közösségképzéshez.

Hasonlóan látványos és eredményes erőteret képez a klasszikus magyar irodalmi tanszékek és a textológiai kutatások számos esetben kooperációban történő tevékenysége, ebben az esetben azonban nem feltétlenül a szerzőség és szöveg viszonylag kézenfekvő kapcsolata vagy a kiadási munkafolyamatok bővülése a mérvadó [print–elektronikus–digitális], hanem egyrészt ismét a hálózati kapcsolódás lehetősége [Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport],²⁰ másrészt a 18–19. századi magyar irodalmi szövegek iránti érdeklődés látványos felélénkülése. A két szempont

18 És erről nem annyira a *Metafilológia* kötetei tanúskodnak, hanem a szerzők munkái és a *Filológiai Közöny* 2015/2-es, *Mindennapi filológia* című lapszáma. Ez utóbbi Vincze Ferenc és Danyi Gábor szövegei által további kapcsolódási pontokat mutat a cultural studies egyéb tendenciáival is. Vagy a *Filológiai Közöny* 2016/3. száma, amely a „fiatal filológusok” bemutatására vállalkozott.

19 Kiemelten fontos jelezni, hogy minden felsorolás pusztán az esetlegesség és emlékezet játéka alapján működik, valamint a nevekől összeálló „lista” nem lehet teljes és nem is akar annak látszani. Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Ielkiség kutatócsoportja [például Szádóczi Vera munkáival] is kerülhetett volna a fősorozatba. Akárcsak az ott nem említett fiatalok, mint Vrabély Márk, Kovács Dominka, Sebestyén Ádám.

20 A projektalapú munkafolyamatok egyetemközi [DE, SZTE, ELTE] együttműködéssel valósulnak meg, és egyelőre úgy tűnik, ez túléli a Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport munkáját, amely 2017-ben [például Bucsecs Katalin, Tóth-Czifra Júlia, Hutvágner Éva bevonásával] zárta le a Kosztolányi szövegek kritikai kiadását.

találkozására példa lehet Bodrogi Ferenc Máté több irányba is tájékozódó kutatói tevékenysége,²¹ Béres Norbert, Veisz Bettina, Farkas Evelin, Bihary Gábor vagy akár Kollár Zsuzsanna, Szabó P. Katalin és Kardeván Lapis Gergely munkássága.²² Továbbá ide tartozik a klasszikus magyar irodalom mértékadó értelmezőinek edukációs munkáját és a korszak jelentős életműveinek szempontgazdag megközelítését egyaránt jól jellemző újraolvasási gyakorlat, amelyet például a balatonfüredi Tempevölgy Könyvek sorozatában megjelent kötetek alkotnak²³ – olyan fiatal szerzők közreműködésével, mint Steinmacher Kornélia, Kiss A. Kriszta, Surányi Beáta, Szalisznyó Lilla, Boldog-Bernád István. Az Arany János-emlékévet követően a Klasszik [Klasszmagyaros Ifjúsági Konferencia] hagyományteremtő [főként debreceni-pécsi] kezdeményezése pedig azt mutatja, hogy határokon is átívelő szakmai közösségépítés és közös gondolkodás jellemzi az irodalomszervezői képességekkel is bíró „klasszmagyaros” fiatalokat.²⁴

A digitális filológia helyzete az említettekhez képest meglehetősen érdekes, ugyanis előtérbe kerülése a maga esetlegességeivel együtt vált látványossá. Az esetlegesség azonban itt nemcsak a DigiPhil műhely/tudástár használhatóságának problémáira, a PIM szerzői szövegkiadásainak rendszerére, a DIA új verziójával együtt járó kétségekre vagy a Huntéka [egyébként kiváló] kezdeményezésének jövőbeli lehetőségeire hívja fel a figyelmet, hanem a digitális bölcsészet rövid „pályafutására” is.²⁵ Mégis úgy tűnik, a nemzetközi képzésektől nem marad le annyira a hazai kutatás, ugyanis 2017-ben intézményes keretek között jött létre a DH [Digital Humanities] honi műhelye, a Digitális Bölcsészet Központ, amely számos fiatalot foglalkoztat,²⁶ valamint a Szegedi Egyetemen működő Digitális Kultúra és Elméletek Kutatócsoport is ide tartozik.

Annyit végső soron érdemes megemlíteni, hogy textológia, filológia és szöveginterpretáció változatos formákban történő megvalósulását a fiatal „klasszmagyaros” kutatás esetében azért sem lehet lebecsülni, mert úgy tűnik, lehetséges megoldást kínálhat arra a problémára, amely előtt még a legújabb irodalomtörténeti kísérletek is megtorpantak vagy legalábbis némi tanácstalansággal állnak.²⁷

-
- 21 Elég csak a szerző Dieter Mersch *Posthermeneutik* című művéről készült szócikkére és az *Aurora* szerepéről vagy Kazinczyról szóló szövegeire utalni.
- 22 Érzékletes példa a különböző klasszikus magyar irodalommal foglalkozó műhelyek tevékenysége és kapcsolata. A 2017-es, Arany János emlékévéhez kapcsolódóan konferenciát rendeztek, majd fiatalok írásaiból álló kötetüket is közreadták. Vö. „Keresek világot”. A 2017. évi „Nem mind Arany, ami fénylik” *Arany János és kora című konferencia tanulmánykötete*, szerk. Bényei Péter – Béres Norbert – Bihary Gábor – Farkas Evelin, DOSZ, Budapest, 2018.
- 23 A Hansági Ágnes és Hermann Zoltán által szerkesztett kötetek, például az „...Író leszek, semmi más...”. *Irodalmi élet, irodalmiság és öntükröző eljárások a Jókai-szövegekben, A két Kisfaludy vagy A kispőzta nagymestere*.
- 24 Olyan fiatalok mutatkoztak be, mint Bozsoki Petra, Szabó Eszter, Fülöp Dorottya vagy Radnai Dániel Szabolcs.
- 25 Meglehetősen hányattatott karrieréről van szó, ugyanis az ilyen irányú diszciplináris mesterképzés, némi túlzással, akkor ért véget, amikor elkezdődhetett volna. A DE és a PPKE esetében a hallgatói létszámok az évtized derekán még vissza is igazolták volna a digitális korszak kihívásaira adott bölcsészettudományi választ [az idők szavát], azonban a felsőoktatási képesítési jegyzék alkotói másképpen gondolkodtak. A Helikon 2020/1. száma *Számítógépes irodalomtudomány* című összeállításával az ígért újabb jelölője.
- 26 Vonzerejét jól mutatja, hogy a kezdetben Kertész Imre szövegeivel foglalkozó Szemes Botond a DH kötetlékébe [is] tartozik.
- 27 A Literatura és az ITK hasábjain az olvasók szeme elé táruló irodalomtörténet-írásnak [a készülőben lévő kézikönyvnek] a modernség értelmezésével kapcsolatban az egyik legnagyobb problémája,

Az értekező próza súlypontjainak felvázolásához a szerző, szöveg, kontextus, filológia hívószavakra épített szelekció – valószínűleg – elégtelen. A két újabb, nevében éppúgy a kultúratudományok eszkalációját jelző, hagyományait tekintve azonban egymástól eltérő irányokat megnevező címszó nem teljesen idegen az előzőleg tárgyalt szempontoktól, csupán teljesen más a kérdésés alapja. A két problémahorizont talán leírható lett volna a *distant reading* és a *close reading* szembeállításával, még ha ez torz képet eredményezett is volna.²⁸ Mert valójában nem más történik akkor sem, ha mikrotörténetről, kontextualizáló értelmezésről, interdiszciplináris megközelítésmódokról vagy éppen a politikai-társadalmi viszonyok előtérbe helyezéséről esik szó, mint az irodalmi szöveg olvasását körülvevő műveletek dominanciájáról a szoros olvasással szemben: ez a szövegkorpusz racionalizált áttekintésére és (áhitott ideológiamentes) rendszerezésére, valamint új struktúrák kialakítására törekvő *distant reading*. Ez az irány, a szoros szöveginterpretációt elavult gyakorlatként leíró Franco Moretti²⁹ nemzetközi karrierje következtében, a vizsgált évtized közepére úgy jelent meg működőképes módszerként Magyarországon, hogy – kis túlzással – a hazai tudományos közeg még meg sem vitathatta alkalmazhatóságát. Egy biztos: ez a „kapkodás” vagy túlzott gyorsaság a legújabb értekezői-teoretikus modellek átsajátítási műveletei során szembeötlő a vizsgált évtizedben. A Helikon *Hálózatelmélet és irodalomtudomány* című összeállítását már részben Moretti említett hatása, részben pedig Barabási-Albert László fizikus, hálózatkutató tudománynépszerűsítő műveinek megjelenése szervezte, azonban ez nemhogy segítette volna a diszciplínák közti párbeszédet, inkább egymástól való távolságukat tette felismerhetővé.³⁰ Rögtön hozzá kell tenni azonban, hogy a kulturalitás tematikai, földrajzi és a lokális határait újragondoló cultural studies nem csupán negatív hatásokkal bontakozott ki, ugyanis például David Damrosch világirodalmi-komparatistikai vizsgálatai éppen a *close reading* szerepének megtartásával mondtak ellent Moretti kutatásainak,³¹ és – nagyjából azonos időben – adtak inspirációt a honi összehasonlító irodalomtudomány vizsgálatainak.³²

amit például Kappanyos András szövege jól érzékel, hogy a korszak leírásához és interpretációjához a hermeneutikai-recepcióesztétikai vagy a filológiai-kritikatörténeti modell illeszkedik-e inkább. Még ha ez probléma a klasszikus irodalommal foglalkozó fiatal nemzedék esetében nem is látszik felszínre törni vagy legalábbis nem a kizárólagosság logikája szerint. Vö. Kappanyos András, *A modernség változatai. Konceptiótanulmány az új magyar irodalomtörténeti kézikönyvhöz*, ItK, 2019/1., 61.

- 28 Ezt a szembenállást Herczeg Ákos kiváló Ady-olvasatai azonnal megkérdőjelelik, ugyanis például a társadalmi szereptudat leírása, valamint a szubjektivitás és a lírai hang olvashatósága egyszerre működtetik a vizsgálatot.
- 29 Moretti egyik úttörő munkája: Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for a Literary History*, Verso, London, 2005. Magyarul: Moretti, *Gráfok, térképek, fák*, ford. Vásári Melinda, Helikon, 2017/2., 193–215.
- 30 Az a gyanú keletkezhet az olvasóban, hogy a Moretti-féle kutatás teljesen mást ért gráfokon és hálózatokon, mint amit a fizika, azonban sok esetben úgy hivatkozik arra, mintha alkalmas és könnyen adaptálható eszköztárhoz nyúlt volna. Üdítő példa ennek ellenkezőjére: Mészáros Márton, *Hálózatok, médiumok, kultúrtechnikák*, Tempevölgy, Balatonfüred, 2019.
- 31 Vásári Melinda, *A Fehér Ház beszédirójából irodalomprofesszor. Interjú David Damrosch-sal*, <https://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=7137>
- 32 Erre a hatásra lehet példa a *Helikon* 2014/4., *Komparatistikai kutatások az ezredfordulón* című lapszáma, de még inkább a *Műfaj és komparatistika* címmel összeállított 2016/3-as *Helikon*-szám, vagy a *Literatura* 2014/2., illetve a 2020/2. lapszámának bizonyos szövegei. A fokozott érdeklődésre

Határokön átívelő tendenciák jöttek létre például a komparatiztika és a térelméletek találkozásából előálló kutatási irányok megjelenésével. A *transznacionalizmus* vagy *transzkulturalitás*,³³ amely a xenológiai vizsgálatokra is termékenyítőleg hatott, már nem a centrum–periféria viszonyokban teszi hozzáférhetővé nemzeti irodalom és térbeliség kapcsolatát, hanem a lokalitás és globalitás relációjának átértelmezésével³⁴ [például a lokalitáshoz kötött többnyelvűség esetén] migráció, hibriditás és viszonylagosság együttes működtetésével. Kifejezetten fontosak ebből a szempontból Szarvas Melinda és Roginer Oszkár magyar–vajdasági viszonyok újragondolásával és leírhatóságával foglalkozó könyvei.³⁵

A térbeli fordulat [spatial turn] – immár a komparatiztikától különválna – olyan térelméleti érdeklődést hozott magával, amely különböző formáival és eltérő kapcsolódási felületeivel látványosan ment és megy végbe a hazai irodalom- és kultúratudományos kutatásban. Legyen szó a spatial studies részeként megjelenő *topographical turn*ként leírható irányzatról vagy a térpoétika töretlen népszerűsége mellett megjelenő *geopoétikáról*, akár a *travel writing studies*-ről, minden esetben a 2010-es évek egyik legmarkánsabb kutatási súlypontja mutatkozik meg. Balajthy Ágnes utazáselméleteket közvetítő és meghonosító tevékenysége³⁶ megkerülhetetlen ebből szempontból, éppúgy, mint Mezei Gábor az írás és térbeliség viszonyát tárgyaló írásai,³⁷ amelyeket azonban talán már érdemesebb volna a Medienkulturwissenschaft kutatási területéhez tartozó eredményeknek tekinteni.³⁸ Bartal Mária sokoldalú kutatási érdeklődése mellett térpoétikai³⁹ vizsgálatai is ide tartoznak, mint ahogyan Miklósvölgyi Zsolt vagy Dánél Mónika munkái, ahogyan a legfiatalabb nemzedék képviselői közül Szántai Márk újabb szövegei is.⁴⁰

példa a 2018-ban Veszprémben megrendezett komparatiztikai konferencia is. Vö. *Kánon és komparatiztika. A kánonok többszámúsága kelet-közép-európai kontextusban*, szerk. Szávai Dorottya – Földes Györgyi, Gondolat, Budapest, 2020.

- 33 Például a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és a Vajdaságban is, vagy akár a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen. Olyan kutatókkal, mint például Darabos Enikő, Földvári József, Bíró Annamária, Szemeskő Gábor, Uhrin Éva vagy akár Vincze Ferenc és Jablonczay Tímea.
- 34 A Helikon 2015/2. száma éppen a *Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban* címet viseli. A Filológiai Közöny 2017/3. száma szintén ezzel foglalkozott, fókuszát a kortárs német irodalomra szűkítve. A Helikon 2019/3. száma pedig már a *Közép-európai komparatiztika* helyzetét és lehetőségeit tárgyalta. Ezen kívül: Jablonczay Tímea, *Transznacionalizmus a gyakorlatban. Migrációs praxisek a könyvek, az írásmódok, a műfajok és a fordítási stratégiák geográfiájában*, Helikon, 2015/2., 142–143.
- 35 Szarvas Melinda, *Tükörterem flamingóknak. Irodalomtörténeti tanulmányok a magyar vajdasági irodalomról*, FISZ, Budapest, 2018.; Roginer Oszkár, *A jugoszláviai magyar irodalom terei*, VMMI, Zenta, 2019.
- 36 Előbbire példa a szerző Filológiai Közöny 2017/2. számában megjelent, világirodalmi távlatokat is beemelő szövege, utóbbira pedig saját kötete: Balajthy Ágnes, *„Egy eredendő Máshol”. Az utazás művészete a közelmúlt magyar irodalmában*, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2019.
- 37 Mezei Gábor, *Fordítás és anyagság – Az írás mint kultúrtechnika*, Ráció, Budapest, 2016.
- 38 A Prae 2016/1. száma, valamint a Helikon 2019/2. száma kifejezetten az irodalom és térkép viszonyát tematizálja.
- 39 Bartal Mária, *Térkonstrukciók poétikai vonatkozásai Weöres Sándor néhány költeményében* = „tánc volnék, mely önmagát lejtí”. *Tanulmányok Weöres Sándorról*, szerk. Bartal Mária – Kulcsár-Szabó Zoltán – Palkó Gábor, PIM, Budapest, 2014, 58–86.
- 40 Részben Miklósvölgyi Zsolt, Kelemen Emese, Ternovác Dániel, Patócs László is ide sorolhatóak. A „lista” ebben az esetben azért sem lehet teljes, mert aligha található olyan fiatal értekező, akire ne hatott volna a térbeli fordulat következtében előálló változatosság. Ráadásul a hatalmi terekkel és identitásproblémákkal kapcsolatos vizsgálódásokat is meg lehetne említeni. Részletesebben

A cultural studies azon területei közül, amelyek termékenyen hatottak az irodalmi olvasásra, mindenképpen meg kell említeni az emlékezetelméleti vizsgálatokkal összefüggő identitás- és traumaelméleti irányokat, az azokkal szoros kapcsolatot ápoló testelméleteket, valamint az adaptáció-, film- és képelmélet változatosságának, az intermedialitásnak és a nőiség diskurzusának (gender studies) előtérbe kerülését is.⁴¹ Milián Orsolya munkái mellett Lénárt Tamás kibontakozó életműve az egyik, amely az emlékezetelméleti és képelméleti kutatásokban egyaránt kiemelkedőnek nevezhető.⁴² Hlavacska András neve az adaptáció és medialitás összefüggései és annak irodalmi szövegekkel való viszonya iránt érdeklődők számára lehet ismerős. Nagy Csilla pedig tér és test összefüggésrendszerének vizsgálatával kapcsolódott be produktív módon a József Attila- és Szabó Lőrinc-kutatásba. A legújabb narratológiai vizsgálódások tárgyalására most nincs mód, de a narratív design, a korpor(e)ális narratológia és (leginkább) az unnatural narratology megjelenése jelzi, mivel lehet számolni a jövőben. Ahogyan arra is csak jelzésszerűen lehet utalni, hogy ebben az évtizedben a felsorolt tendenciák mellett az egyik legmarkánsabb irányt a hazai gyerekirodalom-kutatás jelenti, ugyanis nemcsak az intézményesítés szempontjából hajtott végre látványos térhódítást, hanem eredetileg teljesen más kutatási területtel rendelkező értekezőket abszorbeált.⁴³

A Medienkulturwissenschaft a kultúra technikai és mediális feltételezettségére és közvetítettségére épülő irányzat,⁴⁴ amely az értekező prózát tekintve a vizsgált évtized egyik legfontosabb kulminációs pontja. A mediális kultúratudományok szignifikáns jelenlétének megállapításához elég csak kézbe venni az irányzat képviselőinek egyik legnagyobb munkáját, a *Média- és kultúratudomány* című kézikönyvet,⁴⁵ valamint a Friedrich Kittler és Hans Ulrich Gumbrecht tudományos munkássága és hatása köré épülő folyóiratszámokat. (Ha úgy tetszik, ebben az esetben nem a distant reading irányába történő elmozdulásról van szó, hanem – némileg leegyszerűsítve – a kultúrtechnikák és medialitáselméletek close reading-gyakorlatába való beépüléséről. Nyilvánvalóan azonban ez is sokkal komplexebb megközelítést igényelne, mert

azonban azért sem lehet kitérni erre az összefonódásra, mert az egy különálló tanulmány terjedelmét tehetné ki, mindenesetre a fiatal generáció ilyen irányú kutatásaira példa lehet: Hermann Veronika: *Helyettem a nyelv. Identitáspolitikák az irodalomban*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020.

- 41 A posztfeminizmus-, gender- és queer-elméletek kiterjedt kutatási területére (kissé méltatlan módon) most csak utalni lehet, aligha tárgyalható érdemben az idősebb generációhoz tartozó Zsadányi Edit, Menyhért Anna, Hódosy Annamária vagy Horváth Györgyi munkásságának hatása. A cultural studies és a nőiség diskurzusának együttállására azonban jó példát szolgáltat az Apertúra 2016/tavaszi száma.
- 42 Lénárt Tamás, *Rögzítés és önkiodás*, Kijárt, Budapest, 2013.
- 43 Jó példa erre Lapis József munkássága, aki egyébként több kutatási területen (és a hazai kritikai diskurzusban) is képes volt magas minőségben alkotni. A gyerekirodalmi kutatás sokszínűségét komoly kiadványok is jelzik, például a Studia Litteraria *Gyerekvilágok* című összeállítása vagy a *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. Hansági Ágnes – Hermann Zoltán – Mészáros Márton – Szekeres Nikolett, FISZ, Budapest, 2017.
- 44 Ennek részletes kibontását jelen áttekintés szerencsésen megspórolhatja, ugyanis Balogh Gergő alapos összegzése és Wirágh András értelmezése már elvégezte a kutatási irány kontextualizálását, hagyományának, valamint összefüggéseinek és mellékáramlatainak feltárását. Vö. Balogh Gergő, *Áthuzalozni az embert. Az újabb német médiatudomány magyarországi recepciójáról 2003–2015*, Műút, 2016/2., 72–81.; Wirágh András, *Kittlertől, Kittlerről – Kittler után. A Partitúra, a Prae és a Tiszatáj tematikus számairól*, Palócföld, 2015/4., 47–53.
- 45 *Média- és kultúratudomány. Kézikönyv*, szerk. Kricsfalusi Beatrix – Kulcsár Szabó Ernő – Molnár Gábor Tamás – Tamás Ábel, Ráció, Budapest, 2018.

például a Smid Róbert által beemelt poszt-kittleri médiumarcheológia nem annyira a szöveget, mint inkább annak hordozóit és feltételeit „olvassa”.] Főként az ÁITK csoportjához tartozó fiatal generáció annyira mozdította el kutatási pozícióit, hogy a lejegyzés,⁴⁶ a médiafilológia, a medialitás és a performativitás kérdéseit megtartva alakította ki egyrészt a szöveg érzéki jelenlétére, nem szemantikai komponenseire fókuszáló vizsgálatát [Vásári Melinda munkái],⁴⁷ másrészt biopolitikai- és poétikai kutatásait [főként Balogh Gergő szövegei], amelyek még csak az évtized végén kezdenek kibontakozni.⁴⁸ Azon kívül, hogy a biopoétikai megközelítés ismét „klasszikus problémák” (természet és kultúra) újragondolását teheti lehetővé, úgy tűnik, még a kurrens nemzetközi irányokkal is párhuzamosan halad.⁴⁹ Az pedig már a következő évtized krónikásának feladata lesz, hogy az ember „előállítottágának”, közvetítettségének és szerepének kérdése esetében döntsön: a mediális kultúratudományok álláspontja, esetleg – médiumarcheológiai szempontból – a médium mint az ember helyettesítője vagy a poszthumanizmus [addigra bizonyosan még csábítóbbnak tűnő, azonban meglehetősen alaktalan]⁵⁰ irányzata kerekedett-e felül.

Tan
kínvétel
a közélet
szerepét
közvetítő

- 46 Persze ez sem egységes, ugyanis Konkoly Dániel tanulmányai inkább a latin költészettel és a lírai hang olvashatóságával és reprodukálhatóságával foglalkoznak.
- 47 Nagy Beáta az érzelem, az önkívület és a hangulat kutatására vonatkozó szövegei is említhetők itt.
- 48 Serestély Zsolt az ÁITK tevékenységétől függetlenül vizsgál hasonló jelenségeket, Balogh Gergő pedig ezen kívül is számos más kutatáshoz járult hozzá szövegeivel [Az Arany- és Jókai-tanulmányoktól a jog és eticitás kérdéseig] – jöllehet, eltérő mértékben.
- 49 Ide tartoznak még Pataky Adrienn munkái is, aki ráadásul a filológiai tevékenységével is kitűntette magát, és az „Újholdas” kutatásnak is kiemelt szereplője lett. [Ebből a szempontból Marjánovics Diána is hasonló kvalitásokkal rendelkezik.]
- 50 Bár Nemes Z. Márió szövegei általában is üdvöztető kivételt képeznek.